

Oportunitats educatives de la infància i l'adolescència: informes per basar les polítiques públiques en evidències

Maria Truñó¹

Paraules clau: equitat, oportunitats educatives, reptes educatius, desigualtats

Aquest article posa en relleu les mancances existents pel que fa a la informació i a les dades sobre la realitat de les oportunitats educatives a la ciutat de Barcelona; primer per a l'etapa infantil no universal ni obligatòria, segon per a la franja de P3 a 4t d'ESO, tercer per a l'etapa postobligatòria, i finalment, per a l'educació més enllà del temps escolar que es desenvolupa en activitats extraescolars esportives, artístiques, caus i esplais, entorns socioeducatius, o durant les vacances d'estiu. El text mostra com els dos informes sobre les oportunitats educatives de Barcelona elaborats per a l'Ajuntament per part de l'Institut Infància i Adolescència de Barcelona – Institut Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB) han contribuït a omplir aquest buit d'informació pública i han situat així la ciutat en una posició millor per obrir debats, compartir reptes i desplegar polítiques educatives més robustes i més ben informades.

Fins fa ben poc Barcelona no disposava d'una eina periòdica per radiografiar la situació de l'educació a la ciutat que fos útil per sistematitzar i analitzar amb rigor les dades disponibles, i fer-ne seguiment, tot identificant reptes i experiències rellevants. L'àmbit de la salut sí que té una llarga i robusta tradició d'informes sobre la situació de la salut a la ciutat: des del 1983, anualment, l'Agència de Salut Pública de Barcelona elabora i publica l'informe “La salut a Barcelona” en què presenta l'estat de la situació i fa seguiment dels principals indicadors en salut a la ciutat en el marc dels determinants de l'entorn socioeconòmic i físic.

1. Comissionada d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona (des d'agost del 2019) i directora de l'Institut Infància i Adolescència de Barcelona (d'octubre del 2015 a juliol del 2019).

Davant d'aquest buit, l'any 2016 l'Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona va fer un encàrrec en aquest sentit a l'Institut Infància i Adolescència de Barcelona (IIAB-IERMB), un ens públic dedicat al coneixement per millorar polítiques que afecten la infància.

Com a directora de l'IIAB vaig dirigir el primer informe "Oportunitats educatives a Barcelona" del 2016, en l'elaboració del qual va participar un equip investigador compost per Elena Sintés, Sheila González i Albert Sánchez-Gelabert, i el segon informe "Oportunitats educatives de la infància i l'adolescència a Barcelona 2018-2019" amb Alba Castejón i Adrián Zancajo². També hi va participar un comitè assessor de persones expertes de l'àmbit de la recerca que vetllava per la qualitat dels enfocaments i les anàlisis. Estem a l'inici, doncs, d'una sèrie de recerques que esperem que tinguin un llarg recorregut i es consolidin, com en l'àmbit de la salut.

Aquestes dades i anàlisis que recullen els dos informes d'oportunitats educatives a Barcelona volen servir per radiografiar la situació de l'educació en la infància i l'adolescència (0-17 anys) partint d'indicadors, així com identificar i dimensionar els principals reptes de les polítiques educatives a la ciutat de Barcelona. I, més enllà de la generació de coneixement, volen també ser informes útils per al canvi i la millora i, per tant, volen enriquir debats informats, així com afavorir que les decisions de política pública es prenguin a partir d'evidències i que vagin orientades cap el gran objectiu de l'equitat educativa.

L'educació no és una política pública més, és una política vertebral en una societat que necessita tota mena de

capacitats per resoldre problemes i millorar la vida de les persones. El seu potencial predistributiu i de millora de l'equitat i la cohesió social és inqüestionable, i és per això que cal enfocar-la cap aquí. Alhora, l'educació afecta enormement el benestar i les vides dels infants i adolescents, ja que tots i totes passen a l'escola bressol, a l'escola i a l'institut molt temps en una etapa clau i on viuen experiències vitals molt importants que també els condicionen les seves trajectòries vitals. En aquest sentit, l'educació no només hauria d'interessar en el cas de tenir fills, filles, nets, netes, sinó que hauria de ser un tema polític rellevant per al conjunt de la ciutat, atès el seu caràcter emancipador i transformador de la societat.

Més enllà del propòsit d'analitzar la situació de les oportunitats educatives de la infància i l'adolescència a la ciutat de Barcelona posant un focus especial en l'equitat educativa, cal subratllar quatre punts forts d'aquests informes: en primer lloc, abasten les oportunitats educatives en un sentit ampli, des de la primera infància, passant per l'etapa universal i obligatòria de P3 a 4t d'ESO, fins a la secundària postobligatòria i les oportunitats educatives més enllà del temps escolar. En segon lloc, analitzen la situació a escala de ciutat i també amb desagregació als deu districtes per tal de capturar disparitats i similituds territorials. En tercer lloc, plantegen una fotografia fixa i, alhora, una evolució temporal dels

2. L'informe del 2016-2017 es pot descarregar a l'enllaç següent: <http://institutinfancia.cat/mediateca/informe-opportunitats-educatives-barcelona-2016/>. I el del 2018-2019 es pot descarregar en aquest enllaç: <http://institutinfancia.cat/mediateca/informe-opportunitats-educatives-de-la-infancia-i-ladolescencia-a-barcelona-2018-2019/>

principals indicadors. Finalment, en darrer lloc, els informes també combinen l'anàlisi de les darreres dades estadístiques consolidades (amb les limitacions vinculades a l'escassetat i amb la voluntat de treballar conjuntament per millorar en la gestió del coneixement) amb anàlisis qualitatives d'experiències rellevants enfocades a treballar en els reptes identificats.

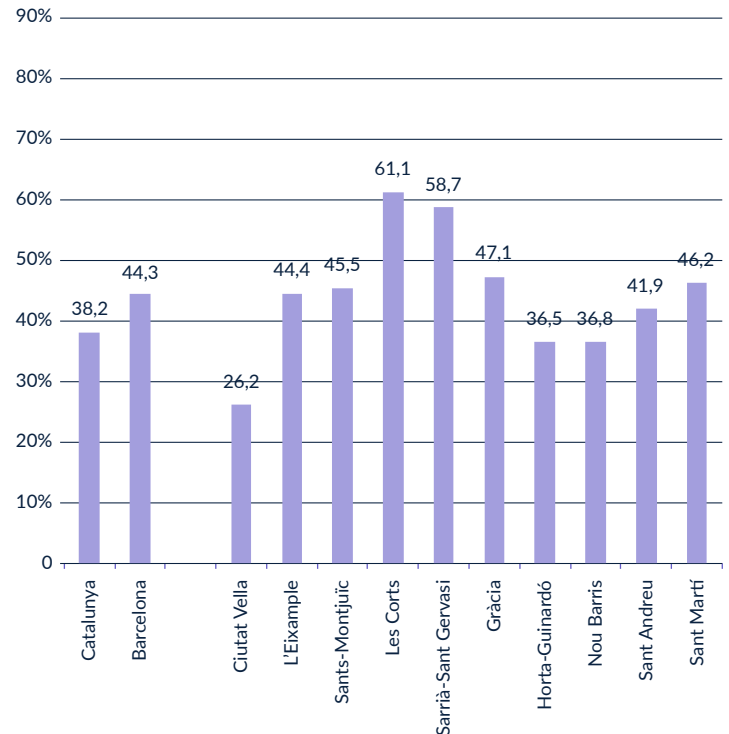
1. Principals reptes en les polítiques educatives a la ciutat

1.1 Petita infància: reforçar i diversificar l'oferta pública d'educació i criança i mobilitzar perfils socials menys presents

Tenim evidències suficients per assegurar que el primer cycle d'educació infantil hauria de ser reconegut com a etapa educativa estratègica i tendir a ampliar la seva oferta pública cap a la universalització i diversificació tenint en compte els diferents nivells de l'Administració pública. Ara bé, la realitat barcelonina dista d'aquest horitzó: el 44,3% d'infants de 0 a 2 anys estan escolaritzats en escoles bressol municipals (EBM) o llars d'infants privades i es confirma la tendència creixent d'aquesta taxa, que és superior a la catalana (38,2%). Tanmateix, persisteixen importants disparitats territorials, i els districtes de menor renda escolaritzen significativament menys: a les Corts o Sarrià - Sant Gervasi es duplica la taxa d'escolarització 0-2 de Ciutat Vella.

Davant d'aquesta desigualtat, si mirem específicament l'oferta pública en la xarxa d'EBM, veiem que tan sols atén el 20% dels infants menors de tres anys de la ciutat (mentre que les llars d'infants privades n'atenen un 24%).

Gràfic 1. Taxa d'escolarització d'infants 0-2 anys per territori (%). Curs 2017-2018

Font: Consorci d'Educació de Barcelona (CEB).

En aquest escenari és pertinent que com a servei públic escàs (només absorbeix el 54% de la demanda), costós (i pendent de cofinançament de la Generalitat) i molt valuós socialment, reforcem el seu paper clau per reduir desigualtats educatives (més enllà de ser concebut com un dispositiu per a la conciliació laboral). En aquest sentit, és important tenir en compte el creixement de l'oferta pública amb la xarxa d'EBM allà on hi ha més necessitats socioeconòmiques i taxes d'escolarització més baixes, i cuidar, alhora, la barreja de perfils socials als centres.

Un dels reptes principals, doncs, és arribar als públics tradicionalment absents en l'educació infantil de primer cicle, precisament perquè és en aquests sectors socials on hi ha més evidències dels impactes positius en les seves trajectòries educatives i, per tant, en la cohesió social.

En aquesta mateixa direcció, la introducció de la tarifació social a les EBM (a partir del curs 2017-2018), com a mesura d'assequibilitat econòmica, pretenia reduir els obstacles econòmics del preu públic fix en l'accés a aquest servei educatiu per tal d'afavorir una major escolarització dels infants de famílies més desfavorides socialment i menys presents. Una dada il·lustrativa en aquest sentit és que els infants estrangers de la ciutat estan 3,5 vegades menys escolaritzats en l'etapa 0-2 que els autòctons.

1.2. De P3 a 4t d'ESO: increment d'oferta i demanda en centres públics i segregació escolar

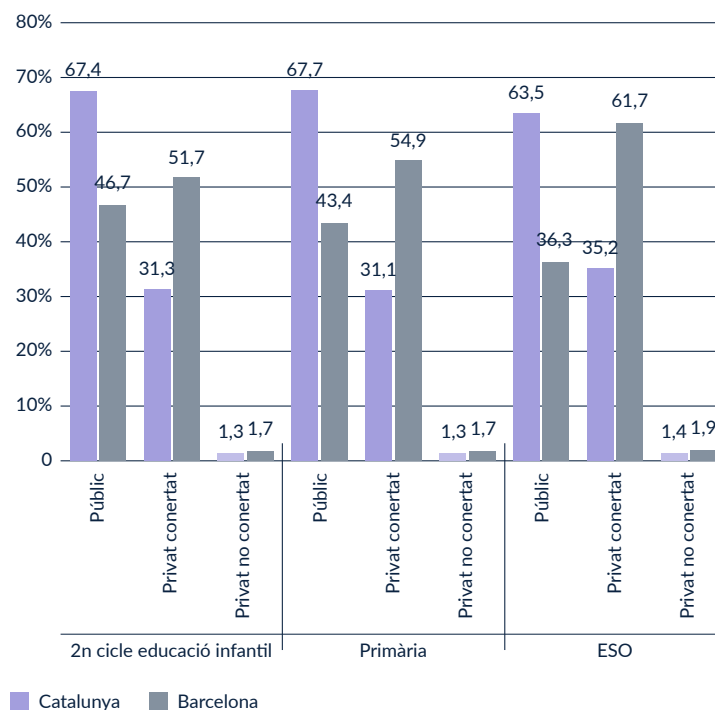
En aquestes etapes d'educació universal i obligatòria s'escolaritzen a la ciutat prop de 180.000 infants i adolescents d'entre els 3 i els 16 anys. Amb les darreres dades, es consolida el canvi de tendència dels últims anys amb l'increment sostingut tant en la demanda de places públiques a P3 com en la matrícula en centres públics en tots els nivells. Alhora, s'identifica una sobreoferta de places concertades a P3, ja que de cada cinc places concertades ofertes, finalment una no es demana.

Tanmateix, el pes estructural del sector privat concertat continua sent molt superior a la ciutat respecte al conjunt de Catalunya: l'alumnat matriculat en centres públics en les tres etapes se situa per sota del 47% a Barcelona i per sobre del 63% a Catalunya. Com a mínim, assimilar

el context barceloní al català revertint el dèficit històric de centres públics en les etapes universals i obligatòries, sobretot a l'ESO, és un dels principals reptes educatius de la ciutat.

D'altra banda, les dades analitzades confirmen la distribució desigual d'alumnat amb majors complexitats socials i, per tant, educatives: els centres concertats de Barcelona escolaritzen 2 vegades menys infants amb necessitats específiques de suport educatiu (NESE), 3

Gràfic 2. Percentatge d'alumnat de 2n cicle d'educació infantil d'educació primària i d'ESO, segons titularitat. Curs 2017-2018

Font: Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya.

vegades menys infants estrangers i 4 vegades menys alumnes amb beques menjador que els públics. Per revertir aquesta realitat tant desigual entre els centres amb fons públics de la ciutat, des del curs 2019-2020 disposem d'una eina: el Pla de xoc contra la segregació, per la igualtat d'oportunitats i l'èxit educatiu. Aquest pla pioner, impulsat per l'Ajuntament en el marc del Consorci d'Educació de Barcelona, posa fil a l'agulla per fer front a la ciutat a aquest problema estructural del sistema educatiu, en línia amb el Pacte contra la segregació escolar a Catalunya impulsat pel **Síndic de Greuges**. Caldrà desenvolupar-lo a fons i avaluar-lo per assegurar que avança i assoleix els objectius d'una escolarització més equilibrada i de proximitat a partir de la corresponsabilitat entre centres amb fons públics en l'atenció a l'alumnat amb necessitats específiques de suport educatiu.

Respecte a la taxa de graduació a 4t d'ESO, Barcelona ha seguit una tendència ascendent fins al 91% actual, i se situa 4 punts per sobre de Catalunya (86,7%). Pel que fa a l'assoliment de competències bàsiques, cal destacar que ha disminuït un 25% la disparitat entre districtes a partir de la millora dels resultats a Ciutat Vella (en dos cursos ha passat del 35,5% al 29%), mentre que Sarrià - Sant Gervasi es manté en un 5%. Si bé caldrà corroborar la consolidació i l'abast d'aquests indicadors els propers anys, apunten en la bona direcció en un repte clau de la ciutat, recollit en l'Estratègia per a la inclusió social i la reducció de les desigualtats 2017-2027 de Barcelona: reduir la disparitat territorial en l'èxit educatiu de l'alumnat.

Tot i aquestes dades de tendència positiva, cal no oblidar que la fotografia té excessius contrastos: el percentatge

de no assoliment de competències bàsiques en acabar l'ESO a Ciutat Vella continua sent 6 vegades superior que a Sarrià-Sant Gervasi. Per tant, calen grans esforços enfocats a reduir les desigualtats de resultats escolars a escala territorial, entre d'altres, a partir de la prioritització de recursos segons perfils de l'alumnat que atén cada centre, en paral·lel a combatre la ja esmentada segregació escolar.

1.3. Secundària postobligatòria: abandonament i trajectòries educatives

En l'etapa secundària postobligatòria a Barcelona, el batxillerat continua sent l'opció escollida per 6 de cada 10 estudiants, per només 4 de cada 10 que trien cicles formatius de grau mitjà (CFGM). Tanmateix, és destacable el creixement sostingut dels alumnes matriculats a CFGM amb un 43% més des del curs 2006-2007. També cal subratllar l'increment d'oferta en centres públics: al curs 2019-2020 només resta un districte sense cap centre públic de formació professional (Sarrià - Sant Gervasi). Tot i les millores assenyalades, cal incrementar el nombre de centres i places públiques a l'etapa postobligatòria, sobretot en CFGM.

Novament, un tret diferencial de la ciutat en la secundària postobligatòria comparativament amb el conjunt de Catalunya és el gran pes del sector privat: la matrícula pública de Barcelona se situa uns 30 punts per sota de la catalana. Pel que fa a batxillerat, la matrícula pública només és majoritària en tres districtes: Sant Martí, Nou Barris i Sants-Montjuïc.

Prevenir l'abandonament prematur dels estudis, amb dispositius d'orientació educativa i una major oferta

Taula 1. Centres educatius de batxillerat i cicles formatius de grau mitjà (CFGM) (%), segons titularitat i districte. Curs 2017-2018.

	Batxillerat (%)			CFGM (%)		
	Públics	Privats	Privats concertats	Públics	Privats	Privats concertats
Catalunya	66,7	23,0	10,3	65,1	15,9	19,0
Barcelona	39,5	38,2	22,3	31,5	31,5	37,0
Ciutat Vella	60,0	0,0	40,0	44,4	0,0	55,6
L'Eixample	26,1	56,5	17,4	21,4	57,1	21,4
Sants-Montjuïc	66,7	8,3	25,0	30,0	50,0	20,0
Les Corts	27,3	54,5	18,2	20,0	40,0	40,0
Sarrià-Sant Gervasi	12,5	78,1	9,4	0,0	50,0	50,0
Gràcia	33,3	44,4	22,2	0,0	33,3	66,7
Horta-Guinardó	41,2	41,2	17,6	66,7	16,7	16,7
Nou Barris	66,7	6,7	26,7	42,9	0,0	57,1
Sant Andreu	33,3	8,3	58,3	0,0	40,0	60,0
Sant Martí	68,8	12,5	18,8	62,5	12,5	25,0

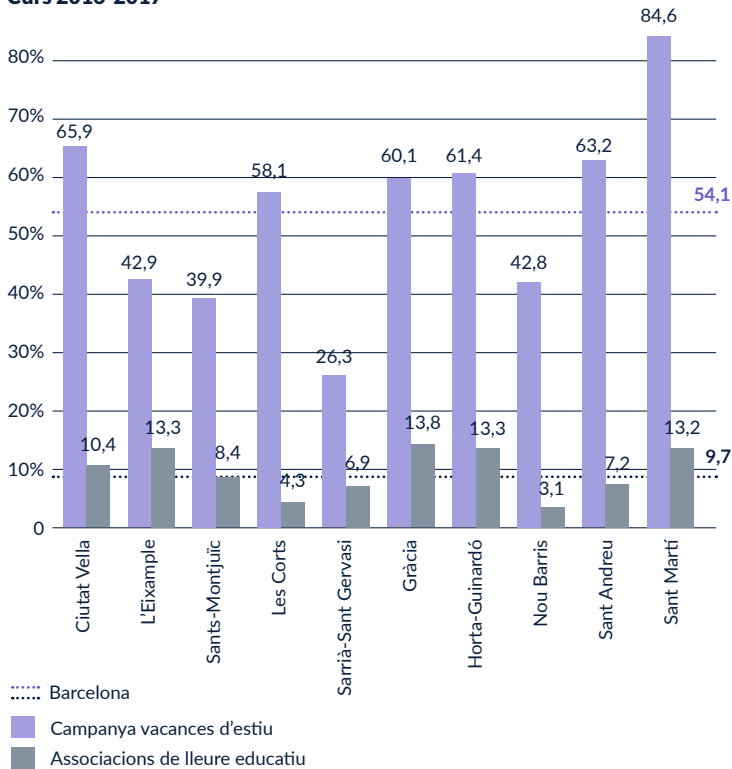
Font: Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya.

assequible, és un repte no només de ciutat, sinó europeu, ja que s'alinea amb la fita de l'Estratègia Europa 2020. Cal continuar apostant per recursos de noves oportunitats per a aquells (sobretot són nois) que han abandonat el sistema educatiu prematurament per tal d'aconseguir que reprenguin el seu recorregut formatiu, com en el servei socioeducatiu municipal en fase pilot de l'Escola de Segones Oportunitats oberta el 2019 a la ciutat. Persisteixen desigualtats i exclusions en el sistema educatiu, per la qual cosa cal millorar l'articulació, dispositius i suports per allargar les trajectòries formatives, tot afavorint una major participació de les noies en els CFGM i més presència d'alumnat estranger en el conjunt de la secundària postobligatòria.

2. Oportunitats educatives més enllà del temps escolar: diversitat d'agents, disparitat i manca d'articulació d'oferta, i desigualtats en l'accés segons perfils socials

Aquest és, sens dubte, l'àmbit en el qual es fa més difícil disposar d'una diagnosi acurada, fet que evidencia el camí que queda per recórrer en el reconeixement de les oportunitats educatives i els entorns d'aprenentatges més enllà de l'escola com a part fonamental dels drets a l'educació i al lleure. Les dades disponibles fins ara apunten clarament al fet que la cobertura de les activitats educatives fora de l'escola és molt dispar segons els àmbits: menys d'un 10% participa en associacions de lleure educatiu durant el curs, un 54% en activitats de la campanya de vacances d'estiu i un 70% en activitats de lleure esportiu setmanalment.

Gràfic 3. Taxes de participació en la campanya de vacances d'estiu i en associacions de lleure educatiu segons districtes. Curs 2016-2017

Font: Departament de Promoció de la Infància de l'Ajuntament de Barcelona i padró municipal.

Pel que fa als ajuts econòmics per a l'accés a aquestes activitats, sabem que el 8,4% dels infants i adolescents reben ajuts per a la pràctica esportiva fora de l'horari escolar i que el nombre d'aquestes beques s'ha multiplicat per 4 entre el 2014 i el 2017. Les activitats de lleure d'estiu de la campanya de vacances han duplicat els infants participants, i els ajuts municipals per accedir-hi gairebé s'han triplicat des de l'any 2013. D'altra banda, un terç

dels 131 caus i esplais a la ciutat tenen més d'un 30% dels participants amb beca.

Malgrat tots els recursos invertits en els darrers anys, millorar l'equitat en l'accés a la diversitat d'activitats i entorns d'aprenentatges fora del temps escolar continua sent un repte cabdal amb factors no només econòmics, sinó també de dèficits territorials en l'oferta i de barreres socioculturals que allunyen certs perfils d'infants i joves d'aquestes oportunitats d'alt valor educatiu. Dues experiències rellevants de la ciutat analitzades en el darrer informe apunten a aquests reptes: el programa d'educació en el lleure Baobab, per estimular caus i esplais en els barris on no hi ha aquestes associacions (una vintena a la ciutat), o Instituts a Temps Complet, per facilitar l'accés a activitats en el temps de migdia i tarda a l'ESO en contextos de més complexitats socials.

Finalment, tenim molt marge de millora per consolidar la imprescindible recollida i anàlisi de dades suficients quantitatives, qualitatives i territorialitzades, que han de ser útils per comprendre més bé els problemes concrets de les diverses i desiguals realitats educatives a la ciutat i poder orientar les polítiques públiques perquè tinguin més impactes positius. I tant o més important que això és convèncer-nos col·lectivament i situar en el cor de les polítiques de la ciutat el que la recerca ja ha evidenciat: que la millora de la qualitat dels sistemes educatius passa inexorablement per reduir els nivells de desigualtats. Oportunitats educatives: més, millors i més ben repartides.